

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 5

42. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**42. KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 5

**23-27 MAYIS 2022
DENİZLİ**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3734/5
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 195/5

Editör

Dr. Adil ÖZME

23-27 Mayıs 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen 42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Denizli Pamukkale Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

e-ISSN: 2667-8845

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı

Bahadır Duman, Tripolis 2021 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil Özme tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

Ankara 2023

TLOS 2021 KAZI ETKİNLİKLERİ

Taner KORKUT*

Çilem UYGUN

Bilsen ÖZDEMİR

Ozan USANMAZ

Tlos 2021 kazı sezonu Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü izin ve desteğinde gerçekleştirilmiştir. Aralık ayı sonuna kadar sürdürülen kazı sezonunda Denizli Müzesinden Yunus Aydın, Afyon Müzesinden Nergis Koçak ve Mersin Müzesinden Dicle Kaymaz bakanlık temsilcisi olarak görevlendirilmiştir.

Tlos antik kenti 2021 yılı etkinlikleri kapsamında Girmeler Höyük yerleşiminde, meclis binası yapı kompleksinde, tiyatronun sahne binası ile kuzey ve güney *parodos* duvarları önünde ve son olarak tiyatro tapınağında kazı, blok kaldırma ve belgeleme faaliyetleri yürütülmüştür. Sahne binasında ise “Tlos Antik Kenti Tiyatrosu Sahne Binası Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları Projesi” kapsamında yapının yıkılma tehlikesi nedeniyle önceki sezonlarda kazılamayan 4 numaralı odası açılmış; kuzey duvarının dış cephesi ile *skene frons* bölümünde restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Girmeler Höyük kazılarında ve diğer çalışma alanlarında ele geçirilen iskeletler kazı evi etütlik eser deposunda antropolojik çalışmalar kapsamında incelenmiştir. Likya Bölgesi’nin Prehistorik Dönem yerleşim sürecine dair önemli bulgular veren höyükte bulunan tohum, deniz kabuğu ve kil topakları da konularında uzman araştırmacılar tarafından çalışılmıştır. Epigrafik araştırmalar “Tlos Antik Kenti Epigrafi Corpusu” projesi çerçevesinde kazı evi etütlik eser deposunda ve Fethiye Arkeoloji Müzesinde yürütülmüştür. Böylece Tlos Antik Kenti kazıları başlamadan önceki süreçte Fethiye Müzesine götürülen epigrafik eserler de projeye dahil edilmiştir. Tlos antik kenti ve *teritoryumunda* yürütülen “Doğal ve Kültürel Peyzaj” projesinin arazi çalışmaları bu yıl da devam etmiştir. Depo belgeleme faaliyetleri ise kazevi restorasyon ve konservasyon laboratuvarı çalışmaları ile paralel yürütülmüştür. Temizlik, bakım ve onarım faaliyetleri tamamlanan metal, cam, pişmiş toprak ve kemik eserlerin fotoğrafları çekilmiş, manuel ve dijital çizimleri yapılmış ve bütün veriler etütlik eser deposu envanter programına girilmiştir. Küçük buluntu konservasyonuna ek olarak meclis binası yapı kompleksinin kuzey duvarında ve stadyum girişindeki geç dönem duvarında sağ-

* Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE.
Doç. Dr. Çilem UYGUN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 31000 Hatay/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Bilsen ÖZDEMİR, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Uygur Ozan USANMAZ, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE.

lamlaştırma ve koruma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 2021 yılı kazı sezonunda kazı alanlarının kazı sonrası korunmasına yönelik önlemler de alınmıştır. Bu bağlamda tel örgülerle kazı alanları sınırlandırılmış; uyarı levhaları asılarak ziyaretçilerin daha dikkatli olmaları sağlanmıştır.

1. GİRMELER HÖYÜK YERLEŞİMİ KAZI ÇALIŞMALARI

Burçin ERDOĞU

2021 yılı Tlos antik kenti kazıları kapsamında Girmeler Höyük yerleşiminde bir tanesi Akeramik Neolitik Döneme ait özel fonksiyonlu bir yapı olmak üzere üç farklı alanda çalışılmıştır. 4U plankaresine denk gelen yapının duvarları *pise* tekniği ile oluşturulan yaklaşık 3x2.5 m. ölçülerinde “*terrazzo*” taban kısmı açılmıştır. Farklı boyama tekniği ile ortadan ikiye ayrılan zeminin ortasında 120x80 cm. boyutlarında bir mezar çukuru tespit edilmiştir. Çukurda doğu-batı yönünde yerleştirilmiş, sol tarafına dizler karna çekili olarak hoker tarzında yatırılmış olasılıkla yetişkin bir erkeğe ait iskelet ile hemen kuzeyinde ikinci bireye ait kalıntılarla karşılaşmıştır (Resim: 1). İkinci bireye ait kafatası ile kol ve bacak kemiklerinin çukura düzenli olarak yerleştirildiği anlaşılmıştır. Muhtemelen bu birey önce gömülmüş, daha sonra Birey 1 gömülürken kemikleri toplanarak düzenli biçimde çukurun bir kenarına yerleştirilmiştir. Mezar çukurunda iskeletlerle birlikte kırılmış öğütme taşı parçaları ile işlenmiş bir kemik de ele geçirilmiştir. Binanın tabanında çapları 20 ile 30 cm. arasında değişen muhtemel taşıyıcı ahşap dikmelerin yerleştirildiği deliklerden birinde genç bir bireye ait kafatası parçası tespit edilmiştir. Bu kafatasının üzerine muhtemel bina terki esnasında büyük bir öğütme taşının konulduğu görülmüştür.

A Mağarasının ağzındaki ikinci açmada, 14W plankaresi içerisinde daha önceki kazı sezonlarında tespit edilen ve Çanak Çömlekli Neolitik Döneme tarihlenen kireç tabanların alt seviyesinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 1x1 m. ölçülerinde iki kalın kireç taban ve bu tabanların arasında yanık dolgulara rastlanmıştır. Bu kısma tarih öncesi dönemlerde dolgu yapıldığı ve kireç tabanlı binaların bu dolgu üzerine oturtuldukları anlaşılmıştır. Tüm kireç tabanlardan Neolitik Dönem çanak çömlekleri toplanmış, ayrıca radyokarbon tarihlendirmesi için örnekler de alınmıştır.

Girmeler Höyük yerleşimindeki üçüncü açma yine A Mağarası önünde 14U plankaresinde açılmıştır. 3x3 m. ölçülerindeki bu açmanın yüzeye yakın kısmında çok sayıda öğütme taşı ile havan ve havan ellerinden oluşan buluntularla karşılaşmıştır. Mağara önü ışık alanı görünümü veren bu alanda çanak çömleğe hiç rastlanılmamıştır. Alt seviyede herhangi bir mimari öge olmaksızın Epi-paleolitik gelenekli mikro aletlerin ele geçirildiği tabaka ile karşılaşılması üzerine 2020 yılı kazı sezonunda açılan 14U-V sondaj açması 2021 yılı kazı sezonunda tekrar açılmıştır. Burada kuzey-güney doğrultuda uzanan eğimli kireç tabanın altında bir başka taban ile ocak kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Kazılan tüm dolgularda Epi-paleolitik gelenekli mikro aletler ile yanmış hayvan kemikleri ve ayrıca çok sayıda deniz kabuğundan (büyük bir çoğunluğu *nassarius*, *dentalium*) boncuklar bulunmuştur. Bu tabanın hemen altın-

dan ise tüm kazılan alanı kaplayan çok büyük bir kaya bloğu ortaya çıkmıştır. Tespit edilen bu seviyede herhangi bir arkeolojik malzeme ele geçmemiş olup toprağın rengi de değişmiştir. Bu sondajda açığa çıkartılan söz konusu doku kültür katının sonuna gelindiğine işaret ettiğinden kazı çalışmaları bu seviyede sonlandırılmıştır.

2. MECLİS BİNASI YAPI KOMPLEKSİ KAZI ÇALIŞMALARI

Stadyum *diazomasının* gerisinde kuzey-güney istikametinde devam eden Bizans Dönemi sur duvarı içerisinde erken dönem mimari özellikleri gösteren iki mekanlı yapının *bouleuterion* ve *prytaneion* amaçlı kullanıldığı düşünülmüş ve “Meclis Binası Yapı Kompleksi” olarak tanımlanmıştır (Resim: 2). 2019 yılından itibaren kazı çalışmaları devam eden kuzey mekanın iki odadan oluştuğu görülmüştür. 2021 yılı kazıları güney odanın batı duvarının üst kodunda yer alan, yarısı anakayadan doğu yönde kalan kısmı ise moloz taşlarla örülen sarnıcın içerisindeki dolgunun alınmasıyla başlamıştır. Doğru yöndeki duvarının büyük bir kısmı yıkılan sarnıcın zemin sıvası ile temeli arasındaki ara yalıtım katmanı olan *rudus* bölümü de doğu duvarındaki çöküntüye bağlı olarak tahrip olmuştur. Temizlik sonrasında iç planı netleşen sarnıcın 4.70x2.80 m. ölçüleriyle yaklaşık 43 m³ su depolama hacmine sahip olduğu anlaşılmıştır.

Güney odadaki yürüme seviyesinin kuzey yöndeki oda ile eşitlenmesinin ardından yapının cephesini oluşturan doğu duvarındaki kapıyı kapatan dolgunun alınmasına başlanmıştır. Eşik seviyesine kadar inildiğinde Orta Bizans Döneminde ek sur duvarıyla desteklenen kapının iyi durumda olduğu görülmüştür. Kapının güneyinde dolgu tabakası üzerine oturtulan dikdörtgen planlı bir yapı açığa çıkartılmıştır. Duvarları moloz taşlarla harçsız örülen geç dönem yapısına ek olarak kuzey odanın batı duvarının önünde de hemen hemen aynı seviyede benzer mimari teknikte örülen dört basit oda daha açığa çıkmıştır. Mimari teknikteki birlikteliği her iki odada ele geçirilen Orta Bizans Dönemine tarihlenen seramikler ve sikkeler de desteklemektedir. Bu seviyedeki kazı çalışmaları meclis binası yapı kompleksinin sur duvarına entegre edildiği süreçte hem güney hem de kuzey odanın tesviye edilerek yeni mimari düzenlemelerle tekrar kullanıldığını göstermiştir.

Güney odadaki dolgunun boşaltılmasıyla duvarların kemerli niş planlamasıyla hareketlendirildiği görülmüştür (Resim: 2). Mekana giriş güney duvarına eklenen 1.55 m. genişliğindeki kapı ile sağlanmıştır. Lentosu düşen kapının korunan söve yüksekliği ise 2.40 m. olarak ölçülmüştür. Güney yöndeki duvar ayrıca söz konusu kapının batı devamına eklenen 5 m. genişliğindeki iki apsidal nişle hareketlendirilmiştir. Batı duvarın zemininde ise ortalama 1.50 m. genişliğinde, 70 cm. derinliğinde ve 3.20 m. yüksekliğinde 7 niş düzenlemesi oluşturulmuştur. Nişlerin üst kısmındaki blok sırasıyla mekanın çatı katına kadar olan yüksekliği ortalama 8.70 m. olarak hesaplanmıştır.

Kuzey odanın dolgusunun alınmasıyla batı ve kuzey duvarında birinci katta izlenen apsidal niş düzenlemesinin zemin katında da aynı aksta bu kez 5 nişle tekrarlandığı görülmüştür (Resim: 3). Zemin kat batı duvarı nişlerinin tamamı birinci kattan farklı olarak örgü blok

teknîğiyle yapılmıştır. Bu nedenle de zemin kat nişleri, büyük bir kısmı dayanaksız dokulu konglomera türündeki anakaya kütlelerinden tıraşlanan birinci kattakilerden daha sağlamdır. Batı duvar önündeki kazılar yapının orijinal zemin döşemesinin nasıl olduğu sorusunu da açıklığa kavuşturmuştur. Nişlerin bitiminde yaklaşık 10 cm. aşağıda döşeme plakaları açığa çıkmış ve nişlerin her iki kenarına yerleştirilen *pedestallerin* iki tanesi *in-situ* olarak bulunmuştur. Döşeme plakalarının standart bir ölçüsü olmamakla birlikte kalınlıkları 10 cm., kenar uzunlukları ise ortalama 35 cm. ile 60 cm. arasında değişir. Yaklaşık 1.50 m. aralıkla yerleştirilen *pedestaller* 34 cm. yüksekliğinde, 58 cm. genişliğinde ve 58 cm. uzunluğundadır. Orta aksında dübel delikleri bulunan *pedestallerin* ikinci kattaki merdiven çıkış kapısının hizasına eklendiği öngörülen ahşap sundurmayı destekleyen sütunları taşıdığı düşünülmektedir. Zemin kat ile birinci kat arasında ahşap konstrüksiyonun varlığı niş zemini ile döşeme plakaları üzerindeki yanmış odun parçalarıyla da desteklenmiştir. Diğer yandan üst kata çıkışı sağlayan merdiven boşluğuna açılan tonozlu giriş yapının sonraki kullanım evresinde döşeme plakalarının da bulunduğu moloz taşlarla kapatılarak iptal edilmiştir. Ara duvarla kuzeyden ayrılan güney odanın zemini ise güney kapı eşiği seviyesinde korunan kısımdan anlaşıldığı üzere daha kalın kireç taşı bloklarla kaplanmış, fakat Bizans Dönemi kullanım sürecinde bunların neredeyse tamamı sökülmüştür.

Meclis Binası Yapı Kompleksi kazılarının en yoğun buluntu grubunu Tunç Çağından Osmanlı Dönemine kadar uzanan geniş kronoloji içerisine tarihlendirebileceğimiz seramikler oluşturur (Resim: 4). *Pithos*, tekne, çanak, tabak, pişirme kapları, kâse, *amphora*, testi, krater, *unguentarium* ve kandil parçaları olarak tanımlanan seramik buluntuların depolama, günlük kullanım ve ticari amaçlar doğrultusunda kullanılmış olduğu belirlenmiştir. İlk inşaa evresi Erken Hellenistik Döneme kadar uzanan yapının Orta Bizans Dönemine kadar kullanılması bu dönem aralığına ait seramik gruplarının diğerlerine kıyasla farklı formlarda ve daha fazla sayıda ele geçirilmesinde aktif rol oynamıştır. Alandaki Klasik Dönem seramiklerine ait parçalar ise üst kattaki kaya mezarlarının buluntu gruplarına ait olmalıdır. Seramik dışında alanda Hellenistik ve Roma Dönemi stil özellikleri gösteren mermer heykel parçaları ile pişmiş toprak figürin parçaları da ele geçirilmiştir. Taş balta ile Neolitik Dönem özellikleri gösteren taş kolye sarkacı alanın Prehistorik Döneme kadar uzanan buluntularındandır. Söz konusu buluntular akropol yükseltisinden aşağı doğru akmış olmalıdır. Diğer buluntular arasında kemik, taş ve pişmiş toprak ağırsaklar, bronz ok ve mızrak uçları, demir keskiler, kilit aksamaları ile bol miktarda çivi sayılabilir. Bronzdan haç formulu kolye *pendantları*, altın küpe, bronz tabak ve silindirik kutu, amulet amaçlı kullanılan büyü levhası (*lamella*) Bizans Döneminin nitelikli buluntularındandır.

3. TİYATRO KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

3.1. Tiyatro Kuzey ve Güney Paradoi Kazı Çalışmaları

2021 kazı sezonu içerisindeki tiyatro çalışmaları kapsamında tiyatronun yıkık vaziyetteki kuzey ve güney *paradoi* çevresindeki yıkıntı bloklar vinç yardımıyla kaldırılıp taş tarlasına

taşınmıştır (Resim: 5). Blok kaldırma çalışmalarına *parados* hizasından başlanmış, üst kodlarda bulunan ve bu nedenle de kayma tehlikesi olan bloklara öncelik verilmiştir. Çalışma bitiminde tiyatronun kuzey *parodos* duvarına ait yıkık vaziyetteki mimari bloklar kaldırılarak tasnif edilmiştir. Taş tarlasında yapılan incelemelerde blokların büyük bir kısmının düz duvar blokları olduğu, diğerlerinin ise sütun gövdesi, kilit taşları, sahne binasının silmelerle süslenen podyum bloklarından oluştuğu tespit edilmiştir. Tiyatronun orijinal mimari blokları dışında devşirme malzeme olarak kullanılan iki kabartmalı blok da belgelendikten sonra kazı evi deposunda koruma altına alınmıştır.

Kuzey *parodos* duvarının arkasında “L” planı çizerek devam eden duvarın hemen önünde ayrıca bir çeşme/havuz düzenlemesi de açığa çıkarılmıştır. Kazı çalışmaları esnasında künk, tuğla ve mimari bezek parçalarına ek olarak az sayıda seramik buluntu ele geçirilmiştir. İmparator Claudius ile Likya Valisi Quintus Veranus’a ait onurlandırma yazıtları epigrafik veriler arasında öne çıkar. Kuzey ve güney *parodos*lar önünde yapılan çevre düzenlemesiyle çalışmalar sonlandırılmıştır.

3.2. Sahne Binası Kazı ve Restorasyon Çalışmaları

Sahne binasının daha önceki kazı ve belgeleme faaliyetleri esnasında kuzey bölümündeki yıkılma tehlikesi nedeniyle son odasındaki (Oda 4) dolgu katman boşaltılamamıştır. 2021 yılı kazı sezonunda “Tlos Antik Kenti Tiyatrosu Sahne Binası Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları Projesi” kapsamında batı ve kuzey duvarlarda statüğünü kaybeden bloklar mevcut yerlerini belirleme adına cephe çiziminde numaralandırılmış, sonrasında da vinç yardımıyla sökülerek yapının bu bölümünde sağlamlaştırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Proje esnasında Oda 4’ün içindeki dolgu katman kaldırılmış ve mekanın mimari detayları açığa çıkartılmıştır. Mekan içi dolgudan büyük kısmı profilsiz olmak kaydıyla sahne binasının dış kısmına ait bloklar ile iç kısmına ait girlandlı friz kuşağı, Korinth düzenindeki plaster başlıklarına ait fragmanlar da ele geçirilmiştir.

4 numaralı odanın zemin dolgusundaki yanık katmanı içerisinden yoğun miktarda çivi ve kurşun plaka parçaları ele geçirilirken, kuzeybatı köşedeki dolguda ise Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen tabak, kase, testi, *amphora* ve *pithos* formlarına ait seramik parçaları ile karşılaşmıştır. Mermerden giysili kadın heykeline ait gövde parçası, kontrapost hareketi vurgulanmış çıplak bir torso, el-ayak parçaları ile bronz heykele ait ayak nitelikli plastik buluntulardandır. Epigrafik buluntular arasında ise heykel altlığı parçaları yer alır.

Kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından duvardan sökülen bloklardan tekrar kullanılabilir nitelikte olanlar yerlerine yerleştirilmiştir (Resim: 6). Uygulama esnasında bitki ve bitki kök oluşumunu engellemek ve taşlar arasında bağlayıcılığı arttırmak amacıyla derz uygulaması da yapılmıştır. Diğer yandan duvar örgüsünün köşe bölümlerinde bulunan mimari bloklar arasına kenet uygulaması yapılarak statik dayanıklılık arttırılmıştır. Blok taşlar arasındaki boşluklar duvarın sarsıntılardan etkilenmemesi ve daha iyi bir tutuş sağlaması amacıyla derz uygulamasına ek olarak kurşun levhalarla kuvvetlendirilmiştir. Sahne bina-

sının batı yöndeki düz kemerli girişinin lento örgüsünün yeniden inşası çalışmaları projede planlandığı gibi gerçekleştirilmiştir. Tamamlanan kemer üzerine daha sonra 3 adet duvar tacı ve 2 adet podyum bloğu yerleştirilmiştir. Ayrıca sahne binasının batı yönde bulunan duvar tacı ile podyum bloğu arasında bitki kökü temizliği yapılarak tekrar *in-situ* hali ile koruma altına alınmıştır. Restorasyon ve konservasyon çalışmaları projesi bitiminde sahne binasının kuzey bölümü üçüncü katın ilk duvar sırasına kadar kendi malzemesi kullanılarak ayağa kaldırılmıştır. Tlos antik kenti tiyatrosu sahne binası restorasyon projesi çalışmalarının tamamlanmasının ardından yeni çıkan ve duvarlarda kullanılamayan bloklar 4 numaralı taş tarlasına taşınmış ve mevcut taş planına ve kataloğuna eklenmiştir.

3.3. Tiyatro Tapınağı Kazı Çalışmaları

2021 yılı kazı sezonunda Tlos antik kenti tiyatrosunun *summa cavea* kısmının üst seviyesinde yer alan tapınak yapısında kazı, belgeleme ve çevre düzenlemesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 7). Dor düzeninde planlanan tapınağın varlığı tiyatronun doğu *analemma* duvarının gerisinde başlayan ve *cavea*ya kadar yayılan bloklarla tespit edilmiştir. Blok kaldırma faaliyetleri öncesinde yapının restitüsyon aşamasında kullanılmak üzere yıkıntı durumunun belgelendiği taş planı hazırlanmıştır. Kaldırılan bloklar arasında alınlık, *entablatur* kısmına ait arşitrav, *triglif-metop* ve *geison-sima* blokları ile düz duvar blokları, sütun tamburları, söve ve lento parçaları tespit edilmiştir. Blokların taş tarlasına taşınmasıyla doğu-batı doğrultulu konumlanmış 12.04x7.20 m. ölçülerinde *templum in-antis* planlı tapınak ikinci duvar sırasına kadar *in-situ* durumda açığa çıkartılmıştır (Resim: 8).

Tapınağın *pronaos* ve *naos* bölümündeki toprak dolgu kaldırılmış, 5.95x5.60 m. ölçülerindeki *naos*un konglomera taş plakalarla kaplı zemini ile *pronaos*un sıkıştırılmış taş ve topraktan oluşan zemini açığa çıkartılmıştır. *Naos* zemininde ve yan duvarlarda *adyton* düzenlemesine ait olduğu düşünülen ahşap konstrüksiyona dair izler ile bir altar yuvası tespit edilmiştir.

Pronaos çevresinde bulunan zemin plakaları üzerindeki izlerden tapınağın batı yönde olduğu gibi doğu köşelerinde de plaster altlıklarıyla sınırlandırıldığı, bunların arasına sütunların yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bunların önünde derinliği 7-10 cm., genişliği ise 13-18 cm. arasında değişen kuzey-güney yönlü bir kanal düzenlemesi ve altar yuvası eklenmiştir.

Pronaos ve *naos*da zemini kaplayan dolgu içerisinden *entablatur* bloklarına ait mimari parçalar, çatı kiremitleri, yazıtlı blok ile stel parçaları, friz bloğu ve kurşun kenet parçaları ele geçirilmiştir. Diğer buluntular ise sikke, seramik, cam ile bronz ve demir objelerden oluşan metal eserlerdir. Alanda bulunan 11 sikkeden 10 tanesi bronz olup, Roma ve Bizans dönemlerine aittir. Gümüş olan tek örnek ise I. Attalos Dönemine ait Pergamon basımıdır. Sikkelerdeki dönem çeşitliliği tiyatro ve tapınağın mimari evreleriyle de paraleldir. Bizans Dönemi ayrıca güney *analemma* duvarının doğusundaki geç dönem yapı kalıntılarıyla da kendini gösterir. Az miktarda ele geçirilen seramik parçaları ise ağırlıklı olarak Roma Dönemine, geri kalanlar ise Klasik ve Hellenistik Döneme tarihlenir. Tapınağın inşa ve kullanım evrelerini netleştirmek adına *pronaos*da 3, *naos*un batısında 1 olmak üzere toplam 4 sondaj açılmıştır

(Resim: 9). Sondaj kazılarında ele geçirilen bulgular yapının ilk yapım evresi olarak önerilen M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısı tarihi ile tiyatrodaki kapsamlı plan değişiminin yapıldığı Antoninler Dönemi tarihlemesini desteklemektedir.

Tapınak çalışmalarının ikinci kısmı restitüsyona yönelik blok tasnif ve belgeleme faaliyetlerini içerir. Öncelikle *entablatur* kısmına ait arşitrav, *triglif-metop* ve *geison-sima* blokları tasnif edilerek kendi içlerinde ölçü ve profil farklılıklarına göre gruplandırılmış, 1/5 ölçeğinde profil detayına yönelik manuel çizimleri yapılmıştır. Tapınak blokları FileMaker programına buluntu yerini gösteren karelej numarası, ölçü, çizim, fotoğraf ve tanım bilgileriyle işlenmiştir. Toplanan bu veriler doğrultusundan Dor mimari düzeninde *templum in antis* planlı tapınağın restitüsyon çizimleri de hazırlanmıştır.

4. EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Recai TEKÖĞLU-Ertan YILDIZ

2021 yılı epigrafi çalışmaları kapsamında tiyatro kazılarında ele geçirilen yeni yazıtlar ile Tlos ve çevresinde bulunup Fethiye Müzesine götürülen yazıtlı altar ve steller incelenmiştir. Ayrıca “Tlos Antik Kenti Epigrafik Corpusu” projesi kapsamında kazı evi etütlük eser deposundaki incelemelere de devam edilmiştir.

Tiyatro tapınağı kazılarında ele geçirilen yazıtlı bloklara dair yapılan incelemeler neticesinde tapınağın duvar bloklarından iki tanesinin inşa, diğer iki bloğun ise kehanet içerikli yazıt taşıdığı anlaşılmıştır. Fethiye Müzesi’ne götürülen 6 adet yazıtlı altar ve stelin incelemeleri neticesinde ilkinin Theon isimli Tloslu bir yurttaşın rahmetli kızı Strategis için yaptırdığı mezar steli olduğu anlaşılmıştır. İkincisi Neikarin’in çocuğu rahmetli Epaphrodeitos için mezar steline kazıdığı yazıttır. Bu stelin ortasında Epaphrodeitos’un bir de kabartması durmaktadır. Üçüncüsü Mintoarma’nın rahmetli kocası Menophilos için kaleme aldığı mezar stelidir. Yazıtın üzerinde *hydriaya* benzer bir kabın her iki yanında yılan bulunmadır. Diğer iki eserin üzerindeki yazıtın okunması taşın zarar görmesi nedeniyle oldukça zordur. Müzenin bahçesinde ise Antigonos ve Botrikhos’un babaları rahmetli Kallistratos için yaptıkları altarlara da çalışılmıştır.

Kazı evi deposunda ise iki mezar steli incelenmiştir. Bunlardan ilki Karaveliler Mevkii’nden gelmiş olup “merhuma” ifadesinden mezar yazıtı taşıdığı anlaşılmıştır (Resim: 10). Aynı ifadenin yer aldığı diğer yazıt ise Hellenistik Dönem tarihli olup akropolün doğusundaki nekropol alanından gelmiştir.

5. ANTROPOLOJİK İNCELEMELER

Eda GÜLLÜ

2021 kazı sezonu antropoloji çalışmaları kapsamında Girmeler Höyük yerleşimi kazılarında *terrazzo* tabanlı yapıda ele geçirilen iskeletler incelenmiştir. 4V-B10 kareleğinde yer alan Mezar 1’in içinde 2 birey tespit edilmiştir. 4V-B11 kareleğindeki Mezar 2’de ise tahrip

olmuş *cranium* (kafatası) kemikleri bulunmuş, diğer iskelet kalıntılarıyla bağlantısız olması nedeniyle Birey 3 olarak adlandırılmıştır. Çalışma makroskobik ve metrik olmayan yöntemlere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Buluntu yerlerinde paketlenen kemikler ilk olarak dokularındaki nemi atması için depoda serilmiştir. Toprağın nemli yapısı ve ağaç kökleri kemiklere zarar verdiği için daha fazla tahribata neden olmamak için kurutulan kemikler elek, fırça ve çeşitli uçlara sahip farklı küretler ile topraktan arındırılmıştır.

Temizlik çalışmalarının ardından insan ve hayvan kemikleri tasnif edilmiş ve fotoğraflanmıştır (Resim: 11). Kemiklerdeki doğal aşınmalar nedeniyle Buikstra & Ubelaker tarafından belirlenen cinsiyet tayini standartları kesin olarak tespit edilememiştir. Birey 1 ve Birey 2'nin yaş tespiti için epifizyal kaynaşma, stural kaynaşma skorları kullanılmış ve diş minesinin tahribatı incelenmiştir. Yaş aralığının belirlenmesinde yine Buikstra & Ubelaker tarafından tanımlanan farklı yaş grupları [Fetus (doğum öncesi), Bebek (0-3 yaş), Çocuk (3- 12 yaş), Adölesan (12- 20 yaş), Genç Erişkin (20-35 yaş), Orta Erişkin (35-50 yaş) ve Yaşlı (50+)] ile uyum göstermektedir. Depoda yapılan makroskobik ve gözleme dayalı incelemelerin sonucunda tanımlanan bireylerin tahmini yaş ve cinsiyetleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Açma	Mezar No.	Birey No.	Yaş	Cinsiyet
B10	1	1	Yaşlı	Erkek(?)
B10	1	2	Orta Erişkin	Erkek(?)
B11	2	3	Çocuk	Belirlenemedi(?)

Tablo 1: 4V-B10 açmasında bulunan bireylere ait olası yaş ve cinsiyet tablosu.

Girmeler Höyük Yerleşimi'nde ele geçirilen diğer kemik materyallerin genel olarak alanın faunal yapısıyla bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

6. KÜLTÜREL VE DOĞAL PEYZAJ ÇALIŞMALARI

Ramazan Süleyman GÖKTÜRK-Zuhal KAYNAKÇI ELİNÇ

Kültürel peyzaj araştırmaları kapsamında Tlos antik kenti ve *teritoryumundaki* ağaç ve çalıların tespitine devam edilmiştir. Arazi çalışmaları neticesinde 25 familyaya ait 49 cins ve toplam 65 bitki taksonu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu 65 bitki taksonundan 5 tanesi endemiktir. Bitkilerin değişen iklim ve çevre koşullarına uyumu ve dayanıklılığı gözlemlenmiş, mevcut veriler kontrol edilerek eksiklikler giderilmiştir.

7. BİTKİ TEMİZLİĞİ VE KORUMA ÖNLEMLERİ

Arkeolojik kalıntıların fiziksel olarak zarar görmemesi aynı zamanda da kent panoramasının ziyaretçiler tarafından daha rahat algılanabilmesi amacıyla kent merkezinde 2020 yılında kapsamlı bitki temizlikleri gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında bu çalışmanın olumlu etkisi büyük oranda hissedilmiş, sadece kent bazilikasının iç kısımlarında detaylı bitki temizliğine gerek duyulmuştur. Orta ve yan nefleri ayıran pedestal sırası ile duvar diplerinde canlanan ve yapının kondisyonuna zarar veren yabancı otlar temizlenmiştir. Bitki temizliği sonrası mev-

cut durum belgelenmiş ve yapı çevresine güvenlik önlemleri amacıyla çekilen tel örgünün kontrolü yapılmıştır. Koruma önlemleri çerçevesinde ise meclis binası yapı kompleksinin batı duvarının dayandığı yamacın üst kodundaki gezi güzergahının doğu sınırına tel örgü çekilerek ziyaretçilerin ve alt kotta çalışan kazı ekibinin güvenliği arttırılmıştır. Söz konusu kayalığın çürük dokusu üzücü kazalara sebep verebileceğinden bu alana giriş engellenmiştir.

8. DEPO ÇALIŞMALARI

Tlos antik kenti kazı evi eser depolarında tüm kazı sezonu süresince kazı çalışmalarında ele geçirilen eserlerin temizlik, tasnif ve belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. Girmeler, tiyatro ve meclis binası yapı kompleksi kazılarında ele geçirilen seramik, taş, metal, cam ve kemik eserler niteliklerine göre ayrıştırılmıştır. Büyük bir kısmı meclis binası yapı kompleksi kazılarında ele geçirilen seramikler en yoğun buluntu grubudur. Alanın uzun süreli kullanımı dolgu tabakasında farklı dönem seramiklerinin birlikte ele geçirilmesine neden olmuştur. Klasik Dönemden Osmanlı Dönemine kadar çeşitlenen seramikler gerek form gerekse de tipolojik açıdan zengin bir repertuvara sahiptir. Kırmızı figür, siyah firnis, kalıp yapımı kaseleler ile batı yamacı tekniğinde süslenen parçalar Klasik ve Hellenistik dönemlerin en belirgin seramik gruplarıdır. Roma ve Bizans dönemlerine ait seramikler ise tabak, çanak, kâse, tekne (*kardopos*), *situla*, *mortar*, *amphora*, testi, *oinokhoe*, pişirme kapları, *operculum*, *unguentarium*, kandil, *pyxis* parçaları ile krater formlarından oluşur. Depo çalışmaları kapsamında alanda ele geçirilen kandil ve kandil kalıpları form ve ikonografilerine göre sınıflandırılmış, çizim ve fotoğraflarla belgelenmiştir (Resim: 12-13).

Heykel ve kabartma parçaları, epigrafik eserler, kemik objeler, terrakottalar, takılar, cam ve diğer metal eserler temizlik ve konservasyon aşamalarından sonra fotoğraflanarak buluntu yeri, ölçü ve dönem bilgileriyle FileMaker programında oluşturulan veri tabanına kaydedilmiştir.

9. RESTORASYON-KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Tlos antik kenti 2021 kazı sezonunda restorasyon-konservasyon çalışmaları arazi ve laboratuvar ortamı olmak üzere iki aşamalı yürütülmüştür. Arazi çalışmaları kapsamında meclis binası yapı kompleksinde hem yapının sağlamlığını hem de kazı çalışmaları esnasında iş güvenliğini arttırmak amaçlı gerekli alanlarda ek destek yerleştirme, dolgu uygulaması ve derz sağlamlaştırma işlemleri yapılmıştır (Resim: 14). Geç dönemde daraltılan kuzey kapının devşirme bloklarının arasındaki boşluk doldurulmuş ve harç ile derz uygulaması yapılmıştır. Diğer bir uygulama ise yapının güney duvarının üstüne eklenen Geç Antik Çağ duvarındaki eksik blok yerlerinin ahşap direklerle desteklenmesidir. Son olarak kuzey odanın kuzey iç duvarındaki zemin kat nişlerine yönelik konservasyon ve sağlamlaştırma çalışmaları yürütülmüştür. Çalışmalar kapsamında nişlerin örüldüğü moloz taşlar arasında bulunan harçların mukavemetini yitirerek döküldüğü ve dökülme nedeniyle boşluklarda zamanla toprak depoziti olduğu tespit edilmiştir. Katlar arasında yapılmış yığma taş örgünün büyük çoğunluğu bu nedenle tahrip olmuştur. Taşlar arasında oluşmuş toprak depozitinin temizliği gerekli ol-

duğundan, ince uçlu aletler ve spatül yardımı ile toprak temizliği yapılmış, ardından ince kıl fırça yardımı ile arta kalan daha ince toprak depoziti tamamen temizlenmiştir. Ayrıca bitki ve bitki kökleri de aynı şekilde ince uçlu spatül yardımı ile son derece titiz ve hassas bir şekilde tamamen çıkartılmıştır. Yapılan estetik derz uygulaması aşamasında ise bağlayıcı özelliğini yitirmiş harç kalıntıları titizlikle spatül yardımı ile sökülüştür. Ardından, oluşan boşluklarda tespit edilen organik kalıntılar ve toz kümeleri temizlenmiştir. Temizlenen kayaç yüzeyler pülverizatör ile nemlendirildikten sonra hidrolik kireç katkılı harç tatbik edilmiş, taşlar arasına bağlayıcı özellik kazandırılmıştır. Derzlere tatbik edilecek harç yüzeyden daha geride uygulanmış ve harç prizleşmeye başladıktan sonra harç yüzeyi kazınarak hava geçirgenliği artırılmıştır. Bu şekilde daha homojen bir prizleşme sağlanmasının ardından estetik bir görünüm elde edilmiştir. Duvar derzlerine tatbik edilen hidrolik kireç bağlayıcılı harç, *in-situ* kalıntılarda gözlemlenen harca uygun olarak kalın agregalı olarak hazırlanmıştır. Ayrıca rötreyi ve mikro çatlakları azaltmak amacı ile toplam ölçeğin 1/8'i oranında kiremit parçası katkı maddesi olarak uygulama harcına eklenmiştir. Harç ölçeğindeki kireç oranı ölçekte 1,5/5 olarak hazırlanmıştır. Arazi konservasyon çalışmalarının sonuncusu stadium girişinde bulunan Geç Antik Çağ duvarından düşen 3 blok taşın yerine konularak sağlamlaştırılmasıdır. Provaları yapılan taşlar toprak depoziti temizliği sonrası hidrolik kireç esaslı bağlayıcı harç kullanılarak *in-situ* yerlerine yerleştirilmiştir.

Kazı evi laboratuvarında ise arazi çalışmalarında ele geçirilen metal, cam, kemik, pişmiş toprak materyalden yapılan buluntuların temizlik, bakım ve onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Sikke ve diğer metal buluntuların yüzeylerindeki toprak depoziti ve kalker tabakası bistüri yardımı ile hassas bir şekilde temizlenmiştir. Korozyonların pasivizasyonu amacı ile eserler 3 oranın da BTA (Benzotr azol) çözelti içerisinde (72) saat “bta” banyosu yapılarak stabilizasyon uygulaması tamamlanmıştır. Ardından eser yüzeyinde bulunan bta kalıntıları eserden pamuk ve alkol yardımıyla tamamen arındırılmıştır. Eserin hava ile temasını kesmek adına aseton ile hazırlanan 1/3 oranında (paraloid b 72) lak tabası oluşturulmuştur. Gümüş sikkede ise eser patinası ve kalker tabakası görülmüş, kalker temizliği bambu çubuklar kullanılarak yapılmıştır. Uygulamada %3 oranında aseton ile hazırlanan paraloid b72 kullanılarak lak tabakası oluşturulmuştur. Pişmiş toprak eserler de yüzey dokusunun niteliğine bağlı olarak bistüri yardımıyla mekanik olarak temizlenmiş, kırık parçalar yapıştırılmıştır. Konservasyon çalışması tamamlanan eserler tekrar fotoğraflanarak söz konusu belgeleme fiziksel uygulama işlemlerinin raporlandığı konservasyon fişlerine eklenmiştir (Resim: 15).

Resim 1: Girmeler Mağarası *terrazzo* taban ve mezar.

Resim 2: Meclis Binası yapı kompleksi kuzey mekan.

Resim 3: Meclis Binası yapı kompleksi kuzey oda.

Resim 4: Meclis Binası yapı kompleksi seramiklerinden örnekler.

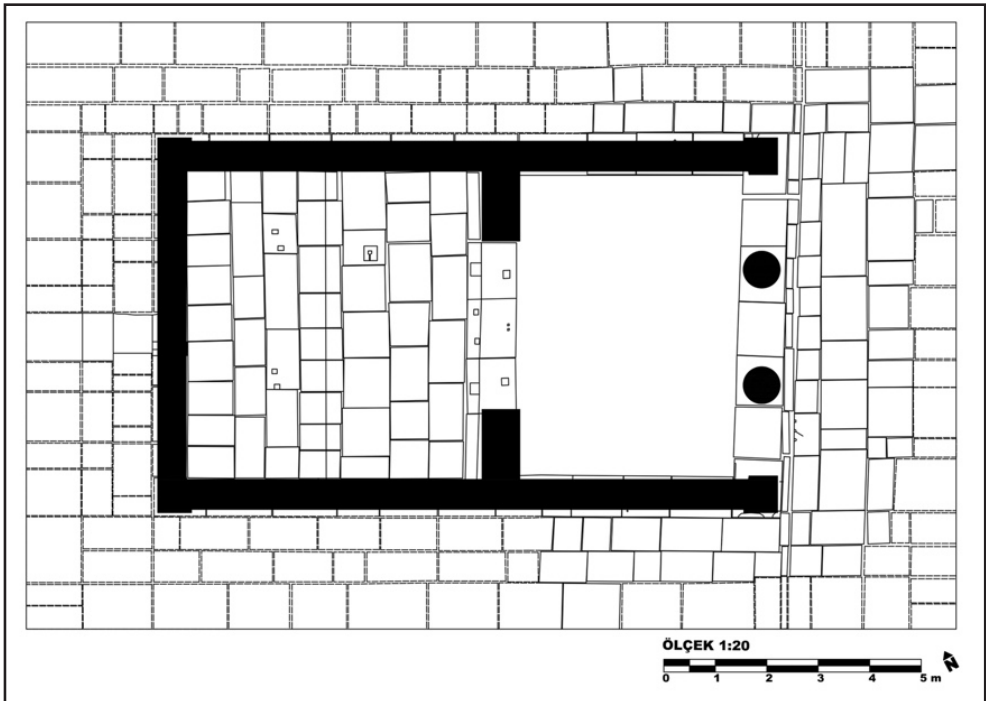
Resim 5: Tiyatro havadan görünüm.

Resim 6: Sahne binası restorasyon çalışmaları sonrası.

Resim 7: Tiyatro Tapınağı.

Resim 8: Tiyatro Tapınağı plan çizim.

Resim 9: Tiyatro Tapınağı *pronaos* sondaj.

Resim 10: Epigrafi çalışmaları.

Resim 11: Antropoloji çalışmaları.

Resim 12: Meclis Binası yapı kompleksi kandil örnekleri.

Resim 13: Seramik çizim çalışmaları.

Resim 14: Mimari onarım ve konservasyon çalışmaları.

Resim 15: *Polykandelon* parçası konservasyon öncesi ve sonrası.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü